

УВОДНА СТАТИЯ

КОРАБЪТ НА ГЛУПЦИТЕ

Тодор Танев

Където глупостта е образец, там разумът е безумие.

Гьоте

Да управляваш и да знаеш е едно и също.

Да управляваш предполага да знаеш накъде вървиш. Управлението означава да ти е ясно дали трябва да се движиш изобщо. Означава да си наясно ако се движиш – защо нататък, какво очакваш от това.

Интуицията помага, но тя помага на знанието – сама не е достатъчна, рано или късно ще да изневери. Същото се отнася до волята: помага на знаещия, но само с воля не решава проблемите. Знанието остава главната опора на управляващия.

Следователно да управляваш, но да не знаеш са противоположности.

Глупавият не може да управлява. Умният може.

Според Библията още прародителите на човешкия род Адам и Ева са първите, научили това.

Византийско изображение на Рая

Бог сътворява Адам по свой образ и подобие във всяко отношение. Така Адам се появява със съзнание и способност да взема решение, макар че в Рая няма за какво да решава – всичко е уредено. Загрижен за човека, Създателят му забранява да напуска рая, където е лошо и опасно. Създал му Ева за развлечения и всякакви други облаги, за да го задържи при себе си, тъй като искал да се наслаждава вечно на своето творение. По този начин обаче се наложило Създателят да взема решения в полза на Адам. И обратно – наложило са да не дава на Адам по никакъв начин да прави това сам за себе си. За целта му отнел възможността да знае, да различава правилно от неправилно, добро и зло. Опасно било само ако Адам откриел някой ден дървото на познанието. Ето защо, за да не избяга от рая, Бог издал една-единствена забрана: докосването до знанието, защото чрез него Адам би бил в състояние да взема решения.

„Адам и Ева”от Лукас Кранах Старши

Раят се превърнал в ад за Адам. Заедно с Ева намерили дървото на познанието случайно някъде из райската градина, където били изкусени от змията да хапнат от неговите плодове.

„Изгонването на Адам и Ева от рая” от Мазачо

Нашите прародители предпочели свободата, което им коства много. С други думи, предпочели да вземат решенията за себе си сами, макар и с риск да грешат от време на време. Лишени от безсмъртие и изгонени на земята те трябвало да знаят как да действат, т.е. щом стигнат до раздвоение да отличават правилното от неправилното, доброто от злото.

Познанието в управлението се превърнало в рая на земята

Управлението, т.е. изборът и следването на правилния път се оприличава от незапомнени времена на кораб. По традиция корабът е алегория, символизираща напътстващата хората власт, било то светска или духовна. В Средновековието, няма чудно, „корабът” е бил по-скоро не държавният кораб, направляван от княза, а по-скоро църквата, повела душите на вярващите нагоре към небесния пристан.

Какво става обаче, ако *никой* на борда – управляващи и управлявани – нямат идея накъде отива кораба? Така се стига до друга алегория – Кораба на глупците – която много отдавна тлее в западната литература и изкуство.

Алегорията е за кораб с пътници, но *без капитан*.

По-лошото е, че *всички на борда също нехаят* за посоката, в която се носят из пространството.

Така алегоричният кораб на безумните, не само управляван от глупаци, но и натоварен с глупаци отива в „рая на глупците” *Naragonia* (т.е. „Глупландия” на български).

Тази алегория е фиксирана за вековете още през 1494 г. век от немския учен, юрист и хуманист и писател Себастиан Брант. Неговата поема „Корабът на глупците”¹, *Das Narrenschiff*, издадена от печатаря Бергман непосредствено след изобретяването на печата е забележителен паметник на световната култура с непреходна стойност.

Серията сатирични разкази в стихове, съдържащи се в „Корабът на глупците” са изпълнени както с препратки, кодове и семантични и културологични знаци, така и с невероятни картини, брутални натурализми, банални проповеди и нечувани истории. През XV и XVI век културният мотив на кораба на безумните също така послужва за основа на пародията на „Кораба на спасението”, вратата в който кораб, уви, не е отряла до днес и очевидно няма да отмре в човешката глава. Как може да се спаси глупакът?

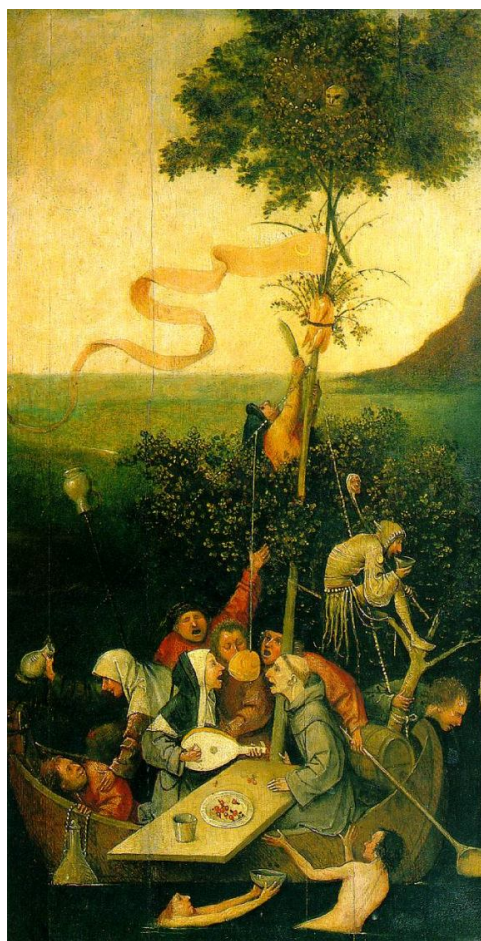
Сатирата на Себастиан Брант от XV век, векът, в който започва Възраждането в Европа, заживява невероятен живот, продължаващ до ден-днешен. Докато авторът е все още жив „Корабът на глупците” претърпява шест печатни издания, преведена е на няколко

¹ Издателство „Захарий Стоянов” я предлага в изящен вид в поредицата си „Божествен дух”

езика и се превръща в първия бестселър. От този момент нататък мнозина живописци рисуват алегорията, сред които знаменития Йеронимус Бош и Албрехт Дюрер. Тогавашните картини в средновековен свят, изпълнен с неграмотни са това, което днес са медиите – цели се внушение не толкова художествено, колкото морално и просветителско. Алегорията за кораба на глупавите провокира множество творби в различни изкуства и различни епохи.

След като елзасецът Себастиан Брант написва прочутата си сатира „Корабът на глупците“, а фламандецът Йеронимус Бош рисува знаменитото си платно „Корабът на глупците“ твърде бързо се стига до копия на „корабите“ на бавареца Якоб Лохер (1497) или шотландеца Александър Баркли (1509). От тогава до сега версиите на тази идея са безброй. Примерно през 1965 г. американецът Стенли Креймър създава филма „Корабът на глупците“. Има и още: комикс „Корабът на глупците“, научно-фантастичен роман „Корабът на глупците“, рок-група „Корабът на глупците“, интернет-портал „Корабът на глупците“... Тази забележителна „интертекстуалност“ или „мултимедийност“ намира своя великолепен завършек – засега! – през 2001 г. в пародийния литературен римейк на оригиналната идея от британеца Грегъри Норминтън, озаглавен (че как иначе!) „Корабът на глупците“.

„Корабът на глупците“ е сред нравствените творби, типични за всяко време. Всичко мръсно, уродливо и несправедливо в този живот се представя като пряко следствие на човешката глупост и призовава света да се отърси от тези пороци. Съответно героите на тази сатира са не грешниците, а глупците: „И взех, че изрисувах всички глупци/ с техните привички,/ та ако някой тук не ще /или не може да чете,/ да се погледне отстрани, /да се сравни и прецени“...

„Корабът на глупците“ от Йеронимус Бош

Много историци на изкуството правят директна връзка между работата на Бош и книгата на Себастиан Брант. Първата картина по Брант, тази на Йеронимус Бош, каквато я виждаме днес – масло върху дърво, с размери само 58 x 33 см, изложена в галерията „Ришельо” на Лувъра в Париж – е всъщност един от фрагментите на по-мощен триптих, т.е. олтар, от който е само едно от крилата. Другите са изгубени.

Корабът е странен: мачтата е всъщност живо, разлистено дърво. На развяващия се розов флаг (!) е изобразен не християнският кръст, а мюсюлманския полумесец, а от гъсталака ни наблюдава сова, която през деня не вижда. Навярно корабът не се движи, въпреки, че счупен клон служи за рул, с който да бъде направляван. До този „рул” се е докоснал шутът и един повръщащ през борда пияница, вкопчен за неговия ствол. Но нито шутът, нито пияницата управляват кораба. Шутът седи над всички отгоре на въпросния клон, обърнал гръб на дървото-мачта, че и на останалите, зает с пиене на вино. Така всъщност шутът е извисен над всички други фигури, натоварени на кораба. Той сякаш е най-близо до изпълнението на ролята на кормчия и капитан, но всъщност даже и той не е ангажиран с управлението. Няма как – той върховният командващ, а не друг – той, шутът.

По времето на Бош „мъдростта” се е разбирала като добродетел, праведност и благочестие, а „глупостта” била синоним на порока, греха и безбожието. Картината саркастично сочи на хората факта на моралната разпуснатост на пастирите на обикновените души – в случая духовните водачи, монасите. Но и миряните са в не по-малка степен безпътни в морала и в живота. С това абсурдът в картината прелива навън в общ песимистичен образ на глупостта. В Средновековието глупавото поведение е приписвано на Луната, защото заразявала човечеството с „характерната” за себе си слаба воля и размит разум.

Мачтата тук всъщност е прочутото в Германия „майско дърво”, което символизира напористия природен разгул на хората, разбудени от пролетта, когато забравят общество, морал и дълг и се отдават на първичните си инстинкти. Тогава те са в състояние на масова глупост като животните в любовния период. Та нали традиционните майски дървета, тържествено издигани по централните площади на градове и села всяка година през месец май в Германия, Австрия, скандинавските страни, Чехия и Словакия са не друго, а натруфени с украса и увенчани със зелен венец от клони фалически символи. Около тях се завихрят народните празненства след Валпургиевата нощ на 30 април срещу 1 май в чест на пристигането на пролетта – сезонът, когато и миряните, и духовниците са повече от склонни да престъпват моралните забрани.

Изобщо когато управлението на държавата не върви, мъже и жени компенсират с природни инстинкти и вино. После мъжете заминават войници, а жените се отдават на най-простия занаят.

Детайл от „Корабът на глупците” на Бош

Неслучайно в картината на Бош заедно със селяните на борда на кораба безпътстват също и един монах и две монахини. Безпътницата е еднаква за миряни и техните духовни водачи. По еднакъв начин те реагират инстинктивно на безпътницата с морален разгул, сякаш природното поведение може да компенсира липсата на обществено.

Една от монахините свири на лютня и пее с всичка сила заедно с монаха. А може би не двамата пеят, а правят опит да уловят с отворена уста залька, висящ на канап тъкмо под носовите им – същия канап, който виси от мачтата без платна и който се побутва от един мирянин от компанията. Лютнята е изобразена като много светъл, почти бял инструмент с кръгъл отвор в средата, който е очевидно какво символизира, а свиренето на нея очевидно означава следователно разврат (на езика на символа мъжкият еквивалент на лютнята се счита гайдата). Монасите и монахините пеят в унес, а същевременно един от миряните реже парче от печена гъска, висяща от дървото-мачта, друг в пристъп на повръщане се е надвесил зад борда, а трети гребе с гигантска лъжица вместо с весло. Никой не проумява, че корабът на общата им църква се е превърнал в своя антипод – кораба на злото, без кормилото и без платна, понесъл душите не към Рая, а към Ада.

Точно като в картината на Бош, през 2000 г. Алберт Санчес Пиньол спечели със своята версия на „Корабът на глупците” световна популярност²:

² <http://www.hulite.net/modules.php?name=News&file=article&sid=55125>

Тъжна гледка.
 А е весело
 на онази пасмина по масите.
 Лакома за плоскодънно щастие,
 с безразлично спуснати капаци.

Тъжна гледка.
 А е жертвено
 за глупациите в море от храсти.
 Дето цял живот орат наведени
 и е много трудно да пораснат.

Тъжна гледка.
 Само за пустосване.
 Битието - сгърбено и нискорасло.
 Даже шутът с виното приказва,
 утолен от гаврата на кастите.

Икономическото управление прилича на дървен кораб в океана. „Който субсидира неефективност, получава неефективност; който субсидира глупост, получава глупост”, беше казал Красен Станчев. Данните на националната статистика и централната банка потвърждават извода, че българската икономика е във възход: ако през август 2009 г. сме изнесли стоки и услуги за почти 982 млн. евро, през август 2010 г. тази сума е вече 1,453 милиарда – т.е. регистрираме 48 % годишен прираст. Само че от какво се състои този износ? Половината от износа, или 727 млн. евро, са суровини и материали, в това число 242 млн. евро суровини за производство някъде другаде на храни и 176,5 млн. евро цветни метали (наши кабели и релси). Накъде върви икономиката всъщност?

Единствената антикризисна мярка е свиването на разходите от бюджета – и така се подсилиха негативните кризисни ефекти. Защото всички знаем, независимо каква идеология изповядваме: съкращаване на смислените държавни разходи във време на криза задълбочава спада на БВП. А съкращаването на разходите за здраве и образование съкращава самата нация. И така нататък. „Всичко върви сякаш както си му е редът, освен едно едничко подозрение, загнездило се в умовете на седемте милиона пътници: корабът си няма посока. Кой може да каже дали се въртим в кръг или пък сме се запътили към Третия свят? Но както са казали древните тибетци, целта на пътя е пътуването”, заключава по тази тема икономистът Димитър Събев³.

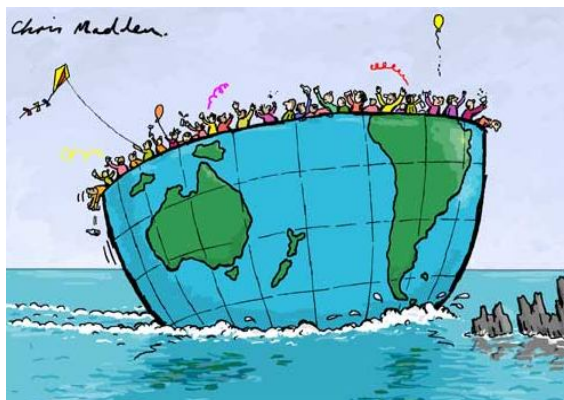
³ <http://robstvo.wordpress.com/2010/11/22>

Подобни неща, даже още „по-така”, може да се кажат за административната реформа. Оптимизацията на администрацията, схваната като реформа, означава съкращаване на 15 %, независимо къде, как и защо. Но реформа значи нещо друго, недостъпно за счетоводител, захванал се с обществено управление. Нищо: „винаги, когато човек прави някоя абсолютна глупост, се ръководи от най-благородни подбуди”, пише Оскар Уайлд в „Портретът на Дориан Грей”.

И още една мисъл по този повод, този път на Оскар Уайлд: „Единствената утеха за глупостите, които човек прави, е че винаги се хвали, след като ги е извършил”.

Но оправдание винаги има. Глупостта, както и времето, никога не свършва. Живеем в особен свят, където проблемът е глобален, без това да оневинява този или онзи, т.е. „чуждата глупост не ни прави по-умни”, както е казал Наполеон. Глупостта е онзи приказен кит, върху който се крепи светът.

Но кой е този митичен герой – глупакът?

Нека се доверим на покойния Михаил Янакиев (а може би Карло Чипола, авторството тук няма значение)⁴:

„Човешките същества могат да бъдат разпределени в четири основни категории: безпомощни, интелигентни, разбойници и глупаци.

Ако Иван направи нещо, от което той губи, а Петър печели, тогава Иван попада в полето *Б*: Иван е безпомощен. Ако Иван направи нещо, от което и той, и Петър печелят, тогава Иван е за полето *И*: Иван е интелигентен. Ако Иван направи нещо, от което той печели, а Петър губи, тогава Иван попада в полето *Р*: Иван е разбойник.

Глупостта се отнася към полето *Г* – Иван губи, причинявайки на Петър загуба. *Глупакът причинява загуба на друг човек или на група от хора, като едновременно с това самият той не печели нищо, а дори е вероятно да си причини загуба*”.

Какво прави Петър, ако мнозина поданици и началници в едно общество са Ивановци от групата на „Г” ?

⁴ <http://www.sibir.bg/blog/mrRavkata/?blogPage=blogPreviewArticle&artID=46981>